

Л.О. СТЕПАНОВА

Харківський національний медичний університет, Харків

**ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОЦЕСУ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ
СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

В статті дається аналіз трансформації процесу комунікації в умовах становлення інформаційного суспільства. Досліджено особливості «мережного суспільства» (постсуспільства), розвиток людини і людства в умовах віртуальної реальності, коеволуція людини й медіатехнологій, способи розвитку інформаційного середовища як ноосфери, сценарії розвитку ЗМІ. Визначено, що механізм саморегуляції медіасистем має фокусуватися на проблемі трансформації культури під дією медіа.

Ключові слова: інформаційне суспільство, «мережне суспільство», комунікація, трансформація, комунікативні технології, віртуалізація, кулдьльтура, життєвий простір

Актуальність теми

На перехресті тисячоліть в світі відбувся „вибух” інформаційно-комунікативних технологій, які сьогодні стали невід’ємною частиною життя кожної людини, оскільки вони забезпечують створення, збереження, обробку і доступ до інформації. Е. Тоффлер неодноразово підкреслював, що інформаційна сфера визначає все інше в нашому житті, якщо не все взагалі, принаймні новітні явища в економіці також спричинені стремлінням до виникнення єдиного медіуму: «нова система створення матеріальних цінностей цілковито залежить від миттєвого зв’язку і розповсюдження даних, ідей, символів й символізму. Це, як ми зрозуміємо, економіка суперсимволів у прямому значенні слова», – наголошує він [5, с. 44-45]. В сучасному інформаційному суспільстві насамперед відбувається процес віртуалізації життєвого простору індивіда й сфери його діяльності. Сьогодні мережі репрезентують нову соціальну морфологію сучасного суспільства, а «мережева» логіка стає принципом повсякденного життя. Сама комунікація також стає мережевою, внаслідок чого актуальними стають питання способу конструювання й трансформації процесу комунікації.

Мета статті полягає у визначенні домінуючих факторів віртуалізації у конструювання й трансформації процесу комунікації.

Постановка проблеми

Сучасна постановка проблеми пов’язана з конкретизацією зв’язку сучасних комунікативних практик з феноменом віртуальної реальності, з пошуком аргументів відносно того, що в мережевих комунікаціях формується власна соціальність, яка дозволяє індивідам знайти свою соціальну нішу в мережевій реальності.

Аналіз останніх досліджень

Стрімкі соціальні трансформації суспільства та індивіда потребують переосмислення багатьох аспектів інформаційного та постіндустріального суспільства, що зроблено в працях Д. Бела, М. Кастельса, Е. Тоффлера, Ф. Уебстера. Процеси глобалізації, пов'язані зі становленням інформаційного суспільства, розглядаються в роботах З. Баумана, У. Бека, І. Валерстайна, М. Кастельса, Е. Тоффлера, Ф. Уебстера. Осмислення метаморфоз медіа засобів здійснюється у роботах Г. Інніса, М. Маклюгена, Н. Постмена. Саме вони обґрунтували концепцію медіаекології.

Обговорення проблеми.

Досягнення основної мети даної статті передусім передбачає уточнення змісту поняття комунікація. Термін „комунікація” (лат. *communicatio* / *communicare* – узагальнювати, зв'язувати, спілкуватись) з'явився в науковій літературі на початку ХХ століття й сьогодні широко використовується у різних значеннях. Польський дослідник Т. Гобан-Клас у своєму підручнику „Засоби масової комунікації і масова комунікація” наводить сім типових визначень комунікації: 1) комунікація як передача інформації, ідей, емоцій, умінь; 2) комунікація як розуміння інших, коли ми й самі прагнемо, щоб нас зрозуміли (комунікація як порозуміння); 3) комунікація як вплив за допомогою знаків і символів на людей; 4) комунікація як об'єднання (творення спільноти) за допомогою мови чи знаків; 5) комунікація як обмін завданнями між людьми, які мають спільне в сприйманні, прагненнях і позиціях; 6) комунікація як взаємодія за допомогою символів; 7) комунікація як складова суспільного процесу, що виражає групові норми, здійснює громадський контроль, розподіляє ролі, досягає координації зусиль тощо [див.: 2, с. 17]. Отже, спираючись на попередній аналіз, комунікацію можна визначити як процес обміну певними знаковими повідомленнями, що містять інформаційну складову, з метою впливу на діяльність людей. Можна говорити про соціальні, культурні, технічні, політичні, економічні, наукові, освітні комунікації, проте механізм комунікації ґрунтується на аналогічних принципах і вимагає наявності основних складових цього процесу. Визнання соціального характеру тих чи інших видів комунікацій для багатьох вчених охоплює усі відтінки комунікативних зв'язків – групові і особистісні, політичні й економічні. Але в різних сферах соціального життя місце і характер інформаційно-комунікативних процесів далеко не однакові. Е. Тоффлер виділяє шість принципів нової системи ЗМІ, це інтерактивність, мобільність, обіг, можливість взаємозв'язку, повсюдність і глобалізація [5, 447].

Специфіка комп'ютерної, мережевої віртуальної реальності як динамічного незавершеного середовища, розташованого в зоні медіації, взаємозалежностей та взаємодій людини та світу, створеної інформаційними технологіями, полягає у тому, що знаки, які формують даний тип віртуальної реальності, є симулякрами. Внаслідок цього в віртуальній реальності сполучаються суперечливі тенденції – високий рівень креативності та загроза заміщення реальності екранним світом. Саме тому медіаекологія, в основу якої лягли ідеї Гарольда Інніса, Маршалла Трансформації процесу комунікації в умовах становлення інформаційного суспільства

Маклюгена, Ніла Постмена, «спричинилася до сприйняття медіа як автономного, мало залежного від волі людини чинника» [3, 188-189]. «Швидкісні інформаційні потоки є наче вершками й квінтесенцією технічної цивілізації. Цивілізація інспірована текстом», – підкреслює Б. Потятиник [3, 198]. Автор Всесвітньої павутини Т. Бернерс-Лі зауважує: «Я був зацікавлений зробити все, щоб Мережа стала тим, чим я бачив її від самого початку, – універсальним засобом обміну інформацією», – пише він [1, 76]. Вражає те, що його проект з самого початку був із великим захватом підтриманий багатьма людьми. Бернса-Лі вважають одним із батьків інтернету на тій підставі, що він уперше запровадив гіпертекстові асоціативні зв'язки. Проте ані він, ані жоден інший науковець не передбачав і не замислював на той час такого грандіозного комунікаційного феномена. Виходить, що світова комп'ютерна мережа самозародилася (звісно, на базі попередніх текстів, технічних досягнень та комунікаційних експериментів) і саморозгортається, залучаючи все нові й нові людські, фінансові та технологічні ресурси. Ця мережа, яка сьогодні охоплює майже мільярд користувачів в усьому світі, найграндіозніша за всю історію людства комунікаційна споруда, сформована без особливо помітних централізованих зусиль. Навпаки, централізовані дії з боку влади нерідко шкодили справі. Основними атрибутами віртуальної реальності, що виникає як наслідок цього процесу, є нелокалізованість, децентрованість, антиєрархічність. Час віртуальної реальності дискретний при зовнішньому розгляді з боку наявного буття, але має певну континуальність при погляді «зсередини». Він, по своїй суті, є минулим, але при включенні в віртуальну реальність основними характеристиками часу стають багатомірність, відносність (здатність проявлятися й у вигляді миті, і у вигляді вічності), зворотний характер, здатність бути детермінованим людською діяльністю й семіотичним способом існування людей. Переживання віртуальної реальності як смислопородження й смислотворчості нічим не відрізняється від тимчасового переживання будь-якого смислового ряду, тому, з цієї точки зору, час віртуальної реальності не має зворотного характеру.

Причинність віртуальної реальності виражається лише в паралелізмах, явищах синхронності. Відносна каузальна свобода віртуальної реальності зумовлена тим, що, по-перше, в ній здійснюється взаємопроникнення реального та вигаданого, символічного; по-друге, вона перебуває в процесі постійного становлення, і тим самим є менш симетричною та більш нестабільною. Стає очевидним, що віртуальна реальність і реальність, яку вона репрезентує, впливають одна на одну. Значення поняття «віртуальна реальність» не обмежується технологічно заданим визначенням її як інтерактивного середовища, створеного інформаційними, комп'ютерними, мережевими технологіями. При аналізі віртуальної реальності як сукупності топосів з'являється можливість виділити її онтологічний аспект (тобто інтерактивність віртуальної реальності як елемента структури буття) та епістемологічний аспект (інтерпретувати її як пізнавальну модель,

істинність та ефективність якої визначається здатністю корелювати з іншою частиною світа).

При розгляді віртуальної реальності звертають увагу на те, що вона представляє собою сприйняття суб'єктивних переживань як об'єктивної реальності. В результаті такого сприйняття змінюється статус тіла, волі, особистості, завдяки чому можна говорити про «конструювання реальності» свідомістю людини. Вільна комунікація колись здавалася рожевою мрією, тепер вона є чимось звичайним у нашому побуті. Виявилось, що поруч із багатьма позитивними моментами, що її супроводжують, існують і негативні, крім того, вона принесла цілу купу загадок, деякі з яких скидаються на ребуси підвищеної складності. Г. Почепцов, який багато уваги приділив вивченню питань інформаційної агресії і способам боротьби з нею, зауважує: «Інформаційна цивілізація, до якої прийшло людство, змінює не просто статус інформації, тобто роль її позитивних наслідків, але й різко розширює негативні можливості. Перед нами виявився сильнодіючий засіб, для якого немає меж» [4, с. 9]. Реально ситуація складається так, що інформацією не просто вдало маніпулюють, інформацією користуються, не до кінця усвідомлюючи наслідки своїх дій. За таких умов важливим є усвідомлення перспектив медіаекології. Медіаекологія (media ecology) - міждисциплінарна область знань на стику соціальної екології та медійних наук, що вивчає проблеми взаємодії людини і інформаційного середовища, яке формують медіа. В центрі уваги медіаекологів - вплив медіатехнологій на людину й соціокультурні процеси в суспільстві. Об'єктом медіаекології є людина в інформаційному середовищі. Предмет - закономірності й тенденції соціально-психологічної взаємодії індивідумів і соціальних груп з інформаційним середовищем, яке існує завдяки медіа технологіям. Задачі: вивчення механізмів взаємодії людини і інформаційного середовища, пошук самих оптимальних моделей, які дозволяють ефективно використовувати медіатехнології, уникаючи при цьому їх негативного впливу на особу і соціум.

У структурі медіаекології виділяють три рівні.

Перший - макрорівень (аутоетологія) – це рівень взаємодії людини й інформаційного середовища, існування людини в символічній реальності, яку формують масмедіа. Мета медіаекології на цьому рівні - адаптація людини в медіасередовищі, що припускає вироблення механізмів захисту від деструктивного впливу медіа (свого роду "гігієна медіа" або "щеплення імунітету"). До них належать пропаганда, маніпуляція свідомістю, дія на психіку, патогенні потоки реклами, "культивація" агресії і розповсюдження порнографії, інформаційні війни, конструювання реальності, інформаційне перевантаження, "інфолюція" (інформаційне забруднення середовища спілкування). Формування навиків максимально ефективного використання медіатехнологій, раціонального користування інформаційними ресурсами, оптимізація відносин "людина-медіа" орієнтовно на ефективний пошук, зберігання й обробку інформації, створення якісного медіапродукту (як професійними журналістами, так і "просьюмерами" - масовими Трансформації процесу комунікації в умовах становлення інформаційного суспільства

виробниками контенту), щеплення базових знань про принципи функціонування традиційних ЗМІ і "нових медіа", розвиток комунікаційних здібностей особи для роботи із ЗМІ й успішної адаптації в кіберсередовищі.

Другий рівень - мезорівень (синекологія) - це рівень груп і співтовариств. Тут медіаекологія вивчає взаємодію медіа і соціальних інститутів, вплив медіатехнологій на життя суспільства їх роль в створенні і розвитку культури (як складної знакової системи). З'явившись наприкінці 1960-х рр., медіаекологія спочатку розробляла саме цю проблематику - вплив комунікацій на політичні процеси (Р. Інніс), роль медіа в соціальному розвитку (М. МакЛюен), трансформацію культури під впливом ЗМІ (Н. Постман). Серед актуальних проблем на "серединному рівні" можна виділити: формування "мережного мислення", яке припускає децентралізований розвиток медіа в локальному контексті замість централізованого ієрархічного, виходячи з потреб конкретного соціального і медійного середовища. Тут цілі медіаекології співпадають з перспективами стійкого розвитку. На цьому рівні медіаекологи прагнуть зберегти інформаційний баланс в суспільстві, що вступило у фазу "третьої хвилі" (А.Тоффлер,) або постіндустріальну епоху (Д. Белл). Економіка, заснована на виробництві інформації й символічному обміні, вимагає оптимізації інформаційних потоків й "енвайронментального мислення" людини, яка відповідальна за перетворення навколишнє середовища. Третій рівень - макрорівень (панекологія) – це рівень глобального інформаційного середовища. Тут йдеться про глобальні й загальні принципи й тенденції розвитку медіатехнологій, еволюцію медіа, появу нових її видів і наслідки цих трансформацій в майбутньому (прогностичний аспект). Досліджуються особливості «мережного суспільства» (постсуспільства), розвиток людини і людства в умовах віртуальної реальності, коеволюція людини й медіатехнологій, способи розвитку інформаційного середовища як ноосфери, сценарії розвитку ЗМІ.

Висновки. Отже, розвиток медіа як транслятора культурного досвіду і збереження різноманітності культур в умовах глобалізації передбачає оптимізацію вертикальних і горизонтальних інформаційних потоків у соціумі, ліквідацію "інформаційного розриву" між різними соціальними групами, а також забезпечення максимально відкритого доступу до інформації. Вивчення й підтримка механізмів саморегуляції медіасистем фокусується на проблемі трансформації культури під дією медіа, тобто медіатизації суспільства. В процесі упровадження нових медіатехнологій змінюються соціальні зв'язків і характер комунікації.

Перспективи подальших наукових досліджень

Подальше вивчення трансформації процесу комунікації в умовах становлення інформаційного суспільства неможливо уявити без усвідомлення перспектив Інтернету. Завдяки Інтернету буквально кожна людина отримує шанс бути почутою в будь-якому куточку Земної кулі. У другій половині ХХ століття локальні інформаційні системи злилися, сформувавши єдину планетарну мережу – інформаційну сферу (ноосферу). Трансформації процесу комунікації в умовах становлення інформаційного суспільства

Завдяки сучасним електронним ЗМІ, вона стала гіперчутливою навіть до думки окремої людини. За сприятливих обставин ця думка може миттєво набути без перебільшення глобального резонансу.

Список використаної літератури:

1. Бернерс-Лі, Тім. Заснування Павутини: З чого починалася і до чого прийде Всесвітня мережа / Т. Бернерс-Лі, М. Фічетті; Пер. з англ. А. Іщенко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007.
2. Різун В.В. Загальна характеристика масової інформаційної діяльності // Наукові записки інституту журналістики / В.В. Різун. – К., 2000. – Т. 1. – С. 15–30.
3. Потянник Б. Медіа: ключі до розуміння: Серія : Медіакритика / Б. Потянник. – Львів, 2004.
4. Почепцов Г. Г. Информационные войны / Г. Г. Почепцов. - М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер» – 2000.
5. Тоффлер Е. Третя хвиля / Пер. с англ. / Е. Тоффлер – К.: Всесвіт, 2000.

Л.А.СТЕПАНОВА

Харьковский национальный медицинский университет, Харьков

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОЦЕСА КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ
СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

В статті дається аналіз трансформації процесу комунікації в умовах становлення інформаційного суспільства. Исследовано особливості « селевого суспільства» (постсуспільства), розвиток людини і людства в умовах віртуальної реальності, коєволюція людини і медіатехнологій, способи розвитку інформаційної середовища як ноосфери, сценарії розвитку СМІ. Определено, що механізм саморегуляції медіасистем повинен фокусуватися на проблемі трансформації культури під впливом медіа.

Ключевые слова: інформаційне суспільство, «сетеве суспільство», комунікація, трансформація, комунікативні технології, віртуалізація, культура, життєве простір

L.STEPANOVA

Kharkov national medical university, Kharkov

**TRANSFORMING THE PROCESS OF COMMUNICATION IN THE
INFORMATION SOCIETY**

In the article it has been given an analysis of the communicative process transformations under conditions of the coming into being the information society. It is investigated the 'network society' (post society), the development of man and society under conditions of virtual reality, man and media technologies co-evolution, the means of the information environment development as a noosphere, the scenarios of the mass media development. It is approved, that a mechanism of media system self-regulation has to be focused on the problem of the cultural transformation under the influence of media.

Key words: information society, "the network society", communication, transformation, communication technology, virtualization, culture, living space

Стаття надійшла до редакції 23.04.11р.